

دیروکا دەرچوونا گۆقارو رۆژنامین کوردی ب پیتین لاتینی

بەرھەفکرنا / سائیب محەمەد

شارەزایی ل پیتین لاتینی و سلاقی ھەبە، بۆ بەرسف دانا ئان پسیاران دی شیتین بیتین نەخیر.

ب راستی ھنیرو ئازایەتیا دروستبوونا پیتین لاتینی بۆ بنەمالا بەدرخانیاں قەدگەریت، نەخاسمە میر جەلادەت بەدرخان ۱۸۹۳- ۱۹۵۱، ئەف بنەمالا دلسوۆز و کوردپەرەرب رابەرئ ھەلکرنا یەکەم خەتیرا رۆژنامەقانییا کوردی ب پیتین لاتینی ل سەر لاپەریت گۆقارا ھاوار.

ھەر ل دەستپیتیکا سالتین بیستان نەخاسمە ساللا ۱۹۱۹ ئەو دەمی میر جەلادەت بەدرخان ل ئەستەمبۆلی خوە فیری پیتین لاتینی و عەرەبی

خوبایە مللەتی کورد ھەتا قی گاقیژی نە زمانەکی ئەدەبی یەکگرتی (ستاندار)، ھەبە و نە ئەلفویایەکا یەکگرتی ھەبە. ژ بەر ھندی ئەگەر بەرئ خوە بدینە نقیسینا کوردی دی بینین کوب سی ئەلفویتیا دەیتە نقیسن، کوردین عیراقتی و ئیرانی ب وان پیتان د نقیسن ئەوی ئەم دبیتینە پیتین عەرەبی، کوردین سورباو تورکیا ب پیتین لاتینی د نقیسن، کوردین رووسیا ب پیتین سلاقی د نقیسن.

سی جۆرتین ئەلفویتیا بۆ زمانەکی سەرئ ل رەوشەنبیری کورد شیواندی. ئەرئ گەلۆ ھەموو رەوشەنبیرین کورد شارەزایی ل پیتین عەرەبی ھەبە؟ ئەرئ گەلۆ ھەموو رەوشەنبیرین کورد

كوردپەرودەر(تەوفیق وەهەبی)، قی زانایە ی و
هەندەكی ن دی دەستخۆشی ل میر جەلادەتی ك ب
بۆنا دەرچوونا قی گۆقارێ، هەرەسا زانایێ كورد
عەلی سەیدۆ بۆ گۆقارا هاوار دبێژیت:

نقیسینا گۆقارا هاوار ب پیتین لاتینی گەلەك
تشتەكی باشە، چونکی زمانێ كوردی زمانەكی
ئاری و هەندوئەوورۆپییە، ژبەرەندێ پیتین لاتینی
پتر د گەل دگۆنجن.

ژمارا ئێكی گۆقارا هاوار پینج لاپەرە هاتبوونە
تەرخان كرن بۆ پیتین لاتینی، (۱۱) ه لاپەرەش بۆ
پیتین لاتینی كوردی. ئەوی هەژێ گۆتنییە
گۆقارا هاوار (۲۳) ژمارە لێدەرچوون و ل وەلاتی
شامی و ل چاپخانا (تەرقی و سابات) د هاتنە
چاپكرن ل دوماهیێ ژێ دی شین بێژین گۆقارا
هاوار بوو دەستپێكا دەرچوونا گۆقارو رۆژنامین
كوردی ب پیتین لاتینی، هەرەسا پیدقیە بزانی
كۆشوی كرمانجی ژووورو پتر خەبات كریە بۆ ب
كار ئانینا پیتین لاتینی و هەتا قی گاقیژی
دەرچوونا گۆقارو رۆژنامان ب شان پیتان
بەردەوامە.

ئەقەژێ ناخی چەند گۆقارو رۆژنامین كوردینە
كوب پیتین لاتینی دەرچوون:

۱- گۆقارا هاوار: گۆقارەكا ئەدەبی نیف
هەیشی بوو، نیقەك ب پیتین لاتینی ل سەر زاری
بۆتانی، ژمارا ئێكی ل ۱۵ ئ نیسانێ سالا
۱۹۳۲ ژ لایێ میر جەلادەت عالی بەدرخان ل
شامی دەرچوو، ئەف گۆقارە ب گۆقارین هەرە
باش دەیتە هەژمارتن.

۲- گۆقارا رۆناهی: گۆقارەكا چاندی هەفتەیی

دكر، هەر دوی دەمیدا میر جەلادەت بزاف ك، بۆ
دامەزراندنا چەند بنكەیهك بۆ دروستكرنا
ئەلفوپییا لاتینی كوردی، پشتی قی پینگاخی
میر جەلادەت بەدەرخان سالا ۱۹۲۷ ل لوینان
بەشداری كرد دامەزراندنا كۆمەلا خۆ بیوون و،
هەر سالا ۱۹۲۷-۱۹۳۰ جەلادەت دبیتە
سەرۆكی قی كۆمەلێ، هەرەسا بەشداریا شورەشا
چەكداری دكەت ل كوردستانا ژوووری.

ل هەیشا تەباخی سالا ۱۹۳۰ میر جەلادەت ل
سەر كوردایەتی دەیتە دوبرخست بۆ وەلاتی
شامی، ل ویری جەلادەت دەستهاقیته شورەشا
رەوشەنبیری، ب هنیرو زیرەکیا خوە خەلكی
كورد فیتری ئەلفوپییا لاتینی كرن، كوردین
رەوشەنبیرو زانا ل دۆر جەلادەت بەدرخان
كۆمبوون و خوە فیتری رینقیسا كوردی كرن ب
ئەلفوپییا لاتینی د ئەجامدا و بۆ جاری یەكی د
دیروكا كورداندا ل ۱۵ ئ گولانی سالا ۱۹۳۲
یەكەم گۆقار ب ناخی هاوار ب پیتین عەرەبی و
لاتینی دەرچوو ل شامی.

ئەقە بوو د دیروكا رۆژنامەگەریا كوردیدا یەكەم
پینگاخبوو گۆقارەك ب پیتین لاتینی دەرچیت.
بۆچوونا نقیسەرو رەوشەنبیرین كورد ئەف
پیتین میر جەلادەت بەدرخانی باشتین ئەلفوپییا
لاتینی كوردی دەیتە هەژمارتن گەلەك كەسان ل
دیف میر جەلادەتی بزاف ك دەستكارین ل سەر
شان پیتان بكەن ل سەر نەگرت.

ب دەرکەفتنا گۆقارا هاوار میر جەلادەت بۆ
یەكگرتنا ئەلفوپییا كوردی پەیوەندی دگەل زاناو
رەوشەنبیرین كوردین ژیری كرنەخاسمە زانایین

بوو، ژ لایب خودانی وی میر جه لادەت بە درخان ل سوریا ب پیتین لاتینی ب شیوی بۆتانی، یەکمە ژمارە ل چریا یەکی سالاً ۱۹۴۱ دەرچوو، ئەف گۆقارە ب ریکویپکی دەرچوو هەتا سالاً ۱۹۴۶ هاتە داخست.

۳- ریا تازە: گۆقارەکا چاندی بوو ل بەریقانا روسیا یەکمە ژمارە ل چریا یەکی سالاً ۱۹۴۳ ب پیتین لاتینی دەرچوو.

۴- رۆژا نوی: گۆقارەکا چاندی هەفتانە بوو، ب زاری بۆتانی ب پیتین لاتینی، ژمارا یەکی ژ لایب خودانی وی کامیران عالی بە درخان ل ۳ یی گولانا ۱۹۴۳ ل بازاری بەیروت دەرچوو، ئەف گۆقارە هەتا سالاً ۱۹۴۶ بەر دەوام بوو.

۵- ستیر: گۆقارەکا ئەدەبی هەفتیانە بوو، ب زاری بۆتانی و ب پیتین لاتینی، ژمارا یەکی ژ لایب خودانی وی کامیران عالی بە درخان ل شەشی کانوونا یەکی سالاً ۱۹۴۳ ل بەیروتی دەرچوو و هەتا سالاً ۱۹۴۵ بەر دەوام بوو، پاشی راوەستا هەژێ گۆتیبیە ئەف گۆقارە پتر بایەخ ب پروپاگەندی شەرتن هەقپەیمانان، هەندەک جاران ب فرەنسی ژێ دەتە نقیسین.

ب راستی دەرچوونا گۆقارو رۆژنامان ب پیتین لاتینی بەر دەوام بوون نەخاسمە ل دەرڤە کوردستانی، ژ بەر هندی هەر ل دەستپیکا سالی هەشتییان ل ولاتی سوید گۆقارەک بەناقی (بەربانگ) هاتە وەشاندن ب پیتین لاتینی، ئەف گۆقارە گۆقارەکا چاندی بوو و گۆقارەکا سەرکەفتی بوو هەر وەسا ل ولاتی فەرنسا ل دەستپیکا سالی هەشتییان گۆقارەک

ژ لایب ئەنیستوتیا کوردی ل پارسی هاتە وەشاندن ب ناخی (هیقی - هیوا)، ئەف گۆقارە ب پیتین لاتینی و عەرەبی دەتە نقیساندن و دەرچوونا بەر دەوام بوو.

پیدڤیە ژ بیر نەکەین گۆقارو رۆژنامە ل شامی و تورکیا ب پیتین لاتینی کەتکەتە دەرچوون بو نمونە ل شامی هەندەک گۆقار دەرچوون مینا گۆقارا (زەنگل - الاجراس) ب پیتین لاتینی و عەرەبی.

ل کوردستانا باکوور ژێ جار بە جار هەندەک گۆقار ب پیتین لاتینی دەرچوون و هەتا نەها بەر دەوامن ژ وانە گۆقارا (گۆقەند) ب پیتین لاتینی ب زمانی کوردی و تورکی، هەر چەوا بیت ئەم دێ شیپن بیژین نقیسینا گۆقارو رۆژنامان ب پیتین لاتینی ل کوردستانا ژووری پتر دەیتە پش چاف، هەر ل دەستپیکتی و هەتا قی گافی.

ل ولاتین ئەورۆپی ل شان چەند سالیین دوماهی ب دەهان گۆقارو رۆژنامە هاتە وەشاندن ب پیتین لاتینی.

هەر چەوا بیت دەرچوونا گۆقارو رۆژنامان ب پیتین لاتینی تەمەنەکی درێژ یی هە ل گۆقارا هوار دەستپیکر سالاً ۱۹۳۲ و سال بو سالی ژمارا گۆقارو رۆژنامان پتر لی دەت.

بزاڤا دەرچوونا گۆقارو رۆژنامان ل کوردستانا عیراقتی:

ل کوردستانا عیراقتی ژ میژە بزاڤ هاتیە کرن کو پیتین لاتینی ب کاربین بو نقیسینا پەرتووک،

ره‌وشه‌نبیری یا حکومه‌تا هه‌رێما کوردستانێ و ل باژهرێ دهۆکی وهک ته‌مامکه‌را گۆفارا دیجله ب پیتین لاتینی هاته وه‌شاندن، خودانی ئیمتیازی وه‌زیرێ ره‌وشه‌نبیری بوو، گۆفاره‌کا چاندی و کۆمه‌لایه‌تی بوو، سه‌رنقیسکاری وێ عه‌بدال نوری و خه‌لیل دهۆکی بوون، هه‌ژێ گۆتینییه ئه‌ف گۆفاره هه‌ر به‌رده‌وام بوو.

ل دوماهیێ دێ شین بێژین هیشتا ئه‌م نه‌گه‌هشتینه وێ قوناغی کۆ ره‌وشه‌نبیری کورد پیدقیه پتروپتر پیتین لاتینی ب کاربین نه‌ک بۆ نقیسینا گۆفارا رۆژنامه‌مان به‌لکو بۆ کار ئانینا دانانا کتیب و په‌رتۆک و به‌لافۆکا.

ب راستی گۆفارا (ئاسۆی په‌روه‌ده) هه‌وله‌کا باش یادای بۆ فیربونا پیتین لاتینی لێ هیشتا یا مای بگه‌هینه ئاستی پیدقی.

هه‌ر چه‌وا بیت ل وه‌لاتین ئه‌ورۆپی پتر بایه‌خ و پیته ب پیتین لاتینی یا هاتیه دان، هیقی دارین د ئاینده‌یه‌کی نزیکدا هه‌موو نقیسین ب پیتین لاتینی بن، چونکی پتر دگه‌ل رینقیسیا کوردی دگۆنجیت.

ژێده‌روکانی:

- ۱- زمانێ ئه‌ده‌بی یه‌کگرتوو، د، عزه‌دین مسته‌فا.
- ۲- مێژووی ئه‌ده‌بی کوردی عه‌لاه‌ده‌دین سوجادی.
- ۳- رۆژنامه‌گه‌ری ل ده‌قه‌را به‌هدینان.
- ۴- گۆفاری رۆژنامه‌فانی.

گۆفارا، رۆژنامه، لێ ب راستی ب ئاستی پیدقی نه‌بوو.

ل ده‌قه‌را به‌هدینان هنده‌ک بزاف هاتنه‌ کرن پشتی سه‌ره‌هلدانی سالای ۱۹۹۱ کو هنده‌ک گۆفارا رۆژنامه ب پیتین لاتینی ده‌ریچن لێ هه‌ر وه‌ک مه‌ گۆت ب ئاستی پیدقی نه‌بوو، لێ ئه‌و بزاقین کۆهاتینه کرن دێ شین ب قی رنگی شلۆقه بکه‌ین.

سالای ۱۹۹۲ ل باژاری زاخۆ به‌لافۆکه‌کا ره‌وشه‌نبیری ده‌رچوو، یه‌ک ژماره لیده‌رچوو بیست لاپه‌ره ب پیتین لاتینی هاتبونه نقیسین ژ لایێ فرات ئارام و گوهدار ئیسماعیل ده‌رکه‌فتیه ب ناغی (چه‌له‌نگ). به‌لافۆکه‌کا دی ب ناغی (ده‌نگ شه‌دان) ئیکه‌تیا قوتابین زاخو ده‌ردکر سالای ۱۹۹۱، هه‌ژێ گوتینییه دوو لاپه‌رین قی گۆفاری ب پیتین لاتینی هاتبونه نقیسین ژ لایێ گوهدار ئیسماعیل و حه‌مید مه‌عرووف ده‌رچوو. سالای ۱۹۹۸ ژ لایێ وه‌زاره‌تا ره‌وشه‌نبیری یا حکومه‌تا هه‌رێما کوردستانێ گۆفاره‌ک وه‌شاند ل باژاری دهۆکی ب پیتین لاتینی ب ناغی (دیجله) هه‌ژمارا یه‌کی ل هه‌یقا ره‌شه‌می سالای ۱۹۹۸ ده‌رچوو و هه‌تا سالای ۲۰۰۱ به‌رده‌وام بو، خودانی ئیمتیازی وه‌زیرێ ره‌وشه‌نبیری بوو، عه‌بدوکه‌ریم فندی سه‌رنقیسه‌ر بوو، ره‌مه‌زان عیسا سکریتیرێ نقیسین بوو. هه‌روه‌ک مه‌ گۆت ئه‌ف گۆفاره سالای ۲۰۰۱ راهه‌ستا، لێ ل سالای ۲۰۰۳ هه‌روه‌ک ته‌مامکه‌ری گۆفارا دیجله گۆفاره‌کا دی ده‌رچوو ب ناغی (نوسون) ئه‌و ژێ ژ لایێ وه‌زاره‌تا